

УДК 378.147:373.3

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ В ЧИТАННІ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ТЕКСТІВ ЯК ТЕКСТІВ ДРУГОЇ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ВИВЧЕННЯ

Варга Леся Іванівна
М.Мукачєво

Стаття присвячена розгляду питань оволодіння читанням як видом іншомовної мовленнєвої діяльності. Аналізуються, зокрема, шляхи формування умінь та навичок читання. Дається коротка характеристика читання, розкривається його зміст та цілі, етапи формування умінь та навичок читання.

Ключові слова: рецептивний мовленнєвий процес, лексичний запас, словотворчі елементи, ознаюмлювальне читання, переглядове читання, граматична форма.

Актуальність проблеми формування іншомовної комунікативної компетенції (ІКК) в читанні німецькомовних текстів як текстів другої іноземної мови зумовлюється проблемою дослідження ІКК в контексті компетентісного підходу: необхідно визначити структуру ІКК, уточнити цілі її формування для студентів-філологів, що вивчають німецьку мову як другу іноземну, окреслити етапи формування ІКК в читанні. Відтак, метою статті є охарактеризувати формування іншомовної комунікативної компетенції в читанні німецькомовних текстів як текстів другої іноземної мови з урахуванням сучасних умов та тенденцій.

Соціальна потреба суспільства у спеціалістах, що в однаковій мірі володіють усною і писемною формами іншомовної комунікації, зумовила появу наукових праць, які доводять доцільність взаємопов'язаного навчання різних видів мовленнєвої діяльності з початку вивчення іноземної мови, що, з одного боку, зумовило самостійність у розвитку кожного з них, а з іншого – необхідність використання в них однієї лексико-граматичної основи [3, с.127].

У зв'язку з цим багато лінгводидактичних досліджень останніх років присвячено проблемам навчання читання і письма як самостійних і рівнозначних видів мовленнєвої діяльності (О.Б.Бігич, В.М.Жуковський, Н.В.Лисанова, Р.Ю.Мартінова, С.Ю.Ніколасва, К.І.Онищенко, В.М.Плахотник, Г.В.Рогова, С.В.Роман, С.К.Фоломкина).

Об'єктом дослідження є процес навчання іншомовного читання молодших студентів, а предметом – його дидактичні принципи, зміст і організація.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування педагогічних засад моделі навчання іншомовного читання молодших студентів, що гарантує їм становлення всіх видів запрограмованих умінь, а також реалізація розробленої моделі у практиці навчання іноземних мов на початковому етапі.

Ефективна організація навчання іншомовного читання молодших студентів буде можливою, якщо: навчання читання буде здійснюватись у взаємозв'язку з іншими видами мовленнєвої діяльності й базуватися на єдиному для всіх лексико-граматичному матеріалі; компоненти змісту навчання іншомовного читання визначатимуться із загальнодидактичних компонентів змісту освіти, а послідовність їх формування буде відповідати психофізіологічним особливостям дітей даного віку та навчальним можливостям кожного студента.

Методологічними засадами дослідження стали філософські положення про діалектичну єдність думки та мовної форми як двох аспектів процесу відображення об'єктивної дійсності; розуміння процесу навчання як взаємопов'язаної та взаємозумовленої діяльності вчителя та студентів, філософські положення теорії пізнання, основні засади системного підходу як методологічного способу пізнання педагогічних фактів; державні документи в галузі освіти; концептуальні положення щодо підготовки педагогів до навчання дітей і студентів іноземних мов;

концепції змісту освіти та методичні концепції змісту навчання іноземних мов.

Метою статті є визначення дидактичних принципів навчання іншомовного читання студентів на початковому етапі вивчення іноземної мови як другої іноземної та обґрунтувати компоненти змісту навчання іншомовного читання на початковому етапі навчання іноземних мов.

Основна частина. Відомо, що успішність формування компетенції читання (КЧ) залежить від різних факторів: індивідуальних особливостей читача, наявності чи відсутності мотивів, від уміння застосовувати стратегії читання, вміння спиратися на попередній мовленнєвий досвід, вміння використовувати досвід читання на основній іноземній мові, проводити аналогії з основною ІМ.

Цілі формування КЧ окреслені у робочій програмі другої іноземної мови (німецької). Головним завданням початкового етапу навчання читання є сформувати базові вміння і навички, необхідні для правильного швидкочитання. На цьому етапі для студентів використовують тематичні тексти, насичені різним лексичним матеріалом, що поступово ускладнюється.

У процесі навчання ІМ як другої іноземної необхідно сформувати навички читання на комунікативно достатньому рівні для того щоб студенти могли зрозуміти основний зміст автентичних текстів, а згодом досягти повного розуміння складніших за змістом і структурою текстів різних жанрів. Досягнення цих цілей здійснюється поетапно. Найчастіше виділяють три етапи формування КЧ. На кожному з етапів використовуються різні види читання. Читання вголос ми виділяємо як окремий вид роботи, що його використовує вчитель у різних дозах на всіх етапах навчання [6, с.85]. Читання вголос створює ґрунт для читання про себе. Останній вид читання характеризується відсутністю зовнішнього озвучення, швидкістю сприймання змісту тексту. Розвиток уміння читати про себе і є основною метою навчання читання.

Продовжуючи перелік різних видів навчального читання, ми повинні спинитися на синтетичному читанні і читанні з елементами аналізу. Синтетичне читання характеризується тим, що читач безпосередньо сприймає зміст без опосередкуючих міркувань, зв'язаних з аналізом лексичних, граматичних явищ тексту.

При читанні з елементами аналізу читач час від часу спинається, щоб шляхом аналітичного розгляду певних лексичних, граматичних явищ досягти розуміння речень, уривків, які він не може зрозуміти одразу.

Аналітична робота над текстом розвиває навички синтетичного читання, вона також готує учнів до розуміння важких текстів, читання яких здійснюється за допомогою словника. Зрозуміло, що синтетичне і аналітичне читання можуть здійснюватися як при читанні вголос, так і про себе. Тепер розглянемо докладніше названі вище види читання.

На першому етапі основним завданням є розвиток навичок читання вголос і про себе (мовчки) та досягнення швидкості читання.

Читання вголос. Читання вголос – важливий вид роботи, який закладає основи механізму читання та розуміння тексту. Щоб студенти навчилися добре читати, вони повинні точно асоціювати графічні образи слів, словосполучень з відповідними звуковими. Цього можна навчити тільки читанням уголос, бо воно дає можливість контролювати та скеровувати. організоване читання вголос сприяє тому, що кожне слово тексту фік-

сується у свідомості як чіткий, віддиференційований від інших слів графічний та слухо-моторний образ, зв'язаний з певним значенням.

Говорячи про значення читання вголос у навчанні іноземної мови, слід застерегти від перебільшення важливості цього виду роботи. Деякі вчителі приділяють йому надто багато часу, роблячи цей вид читання обов'язковим елементом кожного заняття в усіх класах [4, с.360].

Треба пам'ятати, що цей вид читання не є самоціллю. Розглянемо деякі конкретні вправи, які включають читання вголос.

1. Студенти читають текст після попереднього усного опрацювання всього лексико-фразеологічного та граматичного матеріалу. Спочатку учитель сам читає весь текст. Такий вид роботи над текстом корисний у на початковому етапі. Попередня підготовка допомагає сконцентрувати увагу і всі зусилля студентів на буквено-звукових зв'язках, засвоєння яких тільки почалося.

2. Студенти читають текст після попереднього усного опрацювання частини матеріалу, але вчитель не читає текст студентам. Таке читання практикується в наступному етапі, коли механізм читання вже в значній мірі сформований.

3. Студенти читають текст уголос без попереднього його опрацювання. Таке читання доцільно практикувати в наступний рік вивчення мови.

4. Студенти читають уголос новий текст, побудований в основному на знайомому матеріалі, але в цьому тексті трапляються і нові слова, які можна прочитати по аналогії з уже вивченими лексичними одиницями або користуючись відомими правилами читання [5, с.259].

Таку вправу, яка має на меті навчити студентів самостійно читати нові слова, доцільно проводити, починаючи з другого року вивчення мови. Якщо при читанні вголос студенти роблять тривалі паузи, намагаючись прочитати те або інше слово, потрібно дати їм додаткові вправи з читання нових слів на основі вивчених правил. Як бачимо, тренувальні вправи на читання вголос повинні супроводитися такими прийомами роботи, які примушують студентів уважно ставитися до змісту читаного тексту. Для цього треба використовувати тексти, зміст яких ще не відомий студентам, і ставити завдання, які допомагають перевірити засвоєння цього змісту і спрямовують на нього увагу студентів.

Аналітичне читання. Аналітичне читання як таке не завжди правильно тлумачиться в практиці навчання іноземної мови. Доводиться зустрічатися з хибними поглядами, згідно з якими для аналітичного читання характерне таке: аналіз усього тексту, що читається; використання тексту для обов'язкового різностороннього аналізу: лексичного, граматичного, фонетичного тощо; використання аналізу тексту для повторення теоретичного матеріалу з граматики, фонетики, правил читання тощо.

В зв'язку з цим слід зазначити, що аналітична робота над текстом не є самоціллю; вона є одним з засобів навчання студентів вільно читати, розуміти і в разі потреби перекладати іншомовні тексти. Отже, застосовуючи різні види аналітичної роботи над текстом, ми повинні ясно уявляти собі мету цієї роботи та можливі практичні наслідки. Таким чином, увагу студентів треба привертати насамперед до таких явищ, які становлять реальну трудність для них в процесі читання та розуміння інформації, що міститься в тексті.

Об'єктом аналітичного розгляду в тексті повинні бути:

1. Речення, що містять нові слова, про значення яких можна догадатися на основі контексту, аналізу слово творчих елементів, асоціювання з подібними щодо форми і тотожними щодо змісту словами рідної мови, а також на основі знання фактів, про які йде мова в тексті. Аналіз таких речень допомагає студентам навчитися швидко розуміти значну кількість незнайомих слів при читанні, а це розширяє можливості використання іншомовної літератури на основі знань, набутих у школі.

2. Незнайомі слова, для розуміння яких треба вдаватися до словника. Тут йдеться про слова, які мають численні значення, і тому вибір у словниковій статті потрібного еквівалента потребує попередньої орієнтації щодо граматичної форми та функції нового слова.

3. Речення, в яких слова внаслідок конверсії вживаються в функції інших частин мови, а не в тій, яка звична для студентів.

4. Речення, в яких є важкі для розуміння звороти (інфінітивні, герундіальні, дієприкметникові).

5. Речення, що включають фразеологічні звороти [8, с.459].

Синтетичне читання. Цей вид читання характеризується тим, що читач сприймає зміст тексту, не скеровуючи свої свідомі зусилля на аналіз мовної форми, в якій цей зміст виражено. Завдяки добре розвинутим навичкам читання в хорі великих півуль з максимальною швидкістю відбувається синтез зорових, слухо-моторних подразнень, їх асоціювання з відповідними значеннями, що приводить до розуміння тексту.

Між аналітичним і синтетичним читанням існує певний зв'язок. Аналітичне читання є підготовчим етапом до синтетичного. Щоб ті чи інші мовні форми не становили труднощів для розуміння, необхідно провести з студентами ряд вправ, щоб сконцентрувати їхню увагу на цих формах, навчити впізнавати їх, віддиференціювати від інших форм, розкривати виражене ними значення. При читанні оригінальних або мало адаптованих текстів на основі знань та навичок, набутих у школі, синтетичне читання і аналітичне тісно переплітаються. Для розуміння певних уривків тексту не потрібно свідомих аналітичних зусиль, інші ж потребують певних міркувань, за допомогою яких відбувається перехід від мовної форми до змісту. Тому дуже важливо навчити студентів легко переходити від одного типу читання до другого [9, с.530].

Синтетичне читання здійснюється на матеріалі текстів, в яких лексико фразеологічний та граматичний матеріал в основному знайомий студентам. Проте в них можуть бути і деякі лексичні одиниці, які стають зрозумілими на основі контексту та завдяки наявності в них засвоєних словотворчих елементів. При правильному розвитку навичок синтетичного читання такі труднощі майже не сповільнюють його.

Синтетичне читання може відбуватися як читання про себе і вголос. Основною метою навчання є розвиток навичок читання про себе, яке є найефективнішим засобом сприймання інформації, що міститься в тексті. Розглянемо тепер конкретні шляхи навчання синтетичного читання. Для цього потрібно щоб зміст тексту був цікавий для студентів і щоб сама організація роботи вимагала від студентів певного робочого напруження, яке повинно забезпечити швидкість сприймання змісту тексту. Останнє досягається визначенням певного часу на читання заданого уривка тексту та визначенням конкретних завдань, виконання яких можливе при умові повного розуміння прочитаного [9, с.275].

Дуже важливо, щоб характер тексту сприяв потрібній тренувальній роботі. Це значить, що в ньому не повинно бути лексичних або граматичних труднощів, які б студенти не змогли легко подолати. Тому перед організацією вправи треба уважно переглянути текст для читання, і, якщо в ньому є окремі явища, які можуть перешкодити ефективному вправленню, усунути їх у попередній роботі. Якщо це, скажімо, недостатньо засвоєне граматичне явище, то його треба нагадати, але для цього слід використати не те речення, що зустрінеться в тексті, а якесь аналогічне за своєю граматичною структурою. Щодо нових слів, то тут можуть бути різні варіанти. Якщо студенти можуть розуміти слово на основі контексту або якщо воно складається із знайомих словотворчих елементів чи належить до так званих інтернаціональних слів, вчитель його не пояснює. А коли слово незрозуміле, то його треба пояснити до читання.

Самостійне читання. Читати іноземною мовою студенти повинні не тільки на уроках і в ході виконання домашніх завдань.

При правильно організованому навчанні з набуттям студентами певних навичок та вмінь розвивається інтерес до читання цікавих текстів, які не входять у мінімум матеріалу, передбачений підручником. Таке читання прийнято називати самостійним.

Після того як частину тексту прочитано, учитель пропонує розповісти зміст рідною мовою. Мета цієї роботи – показати студентам наочно, що знання вивченого лексичного та граматичного матеріалу дає змогу зрозуміти зміст прочитаного [7, с.784].

Тут же треба нагадати студентам, що головне при читанні – це розуміння змісту, і тому не обов'язково дошукуватись значення окремих незнайомих слів, якщо незнання їх не перешкоджає загальному розумінню тексту. Слід також роз'яснити, що про значення незнайомих слів можна дізнатися не тільки за допомогою вчителя або використовуючи словник, але і самостійно, спираючись на зміст контексту, будову слова тощо. На матеріалі щойно прочитаних рядків доцільно навести приклади.

Виходячи з сказаного, треба застерегти від дуже суворого, дріб'язкового контролю самостійного читання, який може викликати негативне ставлення до цієї важливої ланки навчальної роботи. Нехай студент прочитає лише частину того, що задано, але щоб це було справжнє читання. Тоді розвиватиметься вміння читати німецькою мовою. Контроль самостійного читання можна організувати по-різному, залежно від конкретних обставин і умов роботи в даному класі. Завдання, що ставиться перед студентами, – це зрозуміти прочитане, запам'ятати зміст.

На другому етапі важливо навчити студентів читати складніші тексти, де про значення незнайомих слів слід здогадуватися з контексту. При читанні необхідно зрозуміти основний текст та важливі деталі.

На третьому етапі студентів слід навчати читання без словника для отримання основної інформації тексту, що містить 8-10% незнайомих слів. На цьому етапі слід навчати студентів навичкам анотування, реферування та рецензування тексту.

Згідно з виділеними етапами формування навичок і вмінь читання до системи вправ навчання читання входять три підсистеми вправ: I підсистема - вправи для формування навичок техніки читання; II підсистема – вправи для формування мовленнєвих навичок читання; III підсистема – вправи для розвитку вмінь читання. Кожна з підсистем включає по кілька групи вправ: до першої підсистеми входять: вправи у впізнаванні та розпізнаванні графем; вправи у встановленні та реалізації графемно-морфемних відповідностей, вправи на розвиток навичок синтагматичного членування речень та їх інтонаційного оформлення, вправи на розширення поля читання та швидкості сприймання навчального тексту.

Зупинимось детальніше спочатку на вправах першої підсистеми.

Вправи з техніки читання групуються з залежності від їх цільового спрямування, а саме:

- Вправи на розвиток графемно-фонемних відповідностей: озвучити пред'явлені учителем букви; вибрати названу букву з ряду даних; підібрати до маленьких букв великі (і навпаки), озвучити їх. з ряду слів вибрати ті, що починаються з даної букви. назвати слова з літерою ... на початку слова.

- Вправи з техніки читання ізольованих слів та словосполучень: визначити тип складу в даних словах (I, II, III, IV); згрупувати слова відповідно до типу складів. прочитати пари слів, що відрізняються одним елементом; підібрати пари слів, що римуються; прочитати незнайомі слова за правилами читання; дописати пропущену літеру, прочитати слова; підібрати до слів відповідні малюнки (і навпаки); знайти вимовлене учителем слово серед ряду слів на картках; прочитати слова-іменники і підібрати до них відповідні прикметник (слова на картках або дві колонки слів на дошці); прочитати про себе словосполучення і підібрати до них відповідні малюнки; написати слова, продиктовані учителем. Перекласти їх на українську мову; прочитати вголос ряд слів за ... секунд (орієнтовна швидкість — одне слово за секунду).

- Вправи на прогнозування форми слова: розшифрувати орфограми і прочитати одержані слова; скласти слова з окремих букв; заповнити пропуски у словах відповідними буквами; дописати слово; написати незнайоме слово в опорі на правило/таблицю; відновити "розмиті" слова; скласти слово з окремих частин (на картках).

Далі вправи ускладнюються. Студенти переходять до читання речень, невеликих навчальних текстів. На цьому етапі виконуються вправи на розвиток навичок інтонаційного оформлення речень, їх синтагматичного членування. Використовуються знаки словесного наголосу, інтонації, меж синтагми, зв'язності читання словосполучення і т. і. Доцільно перед виконанням імітативних вправ з читання речень, груп речень, текстів (за диктором або учителем) продемонструвати на дошці розмітку тексту/речення.

- Вправи на розвиток навичок синтагматичного членування речень та їх інтонаційного оформлення: слухаючи диктора (вчителя), стежите по книжці і промовляйте речення вголос; слухаючи диктора (вчителя), стежите по книжці і покажіть жестом (рухом руки знизу вгору або зверху вниз) межі синтагми; визначте тип речення (інтонації), поставте в ньому знаки словесного наголосу, поділіть на синтагми; прочитайте речення (текст) уголос після попередньої фонетичної розмітки; підготуйте вдома зразкове читання уголос (після попереднього опрацювання на занятті); підготуйтеся до конкурсу на кращого читця (матеріал для читання подається до конкурсу, студенти готуються самостійно); прочитайте речення, змінюючи логічний наголос у ньому;

- Вправи на розширення поля читання та швидкості сприймання навчального тексту: прочитати текст/уривок тексту за певний час; прочитати речення з поступово нарощуваними елементами; прочитати і запам'ятати речення з карток, які демонструє вчитель у швидкому темпі; прочитати текст і швидко знайти відповідь (інші факти) на запитання вчителя.

На етапі розвитку навичок техніки читання велику роль відіграють наочні посібники, які інтенсифікують навчальний процес, створюють ефективні опори для удосконалення організації навчання: фонограми, картки миттєвого пред'явлення (flash-cards), картки різного алфавіту, різноманітні картки зі словами різних типів складів, картки-блоки для складання речень та ін.

Запропонована підсистема вправ для навчання КЧ є орієнтовною і може бути доповнена залежно від рівня сформованості навичок та вмінь читання.

Висновки. Навчання читання повинно задовольняти потреби у практичному застосуванні іншомовних знань, що здобуваються на заняттях; збільшувати час спілкування студентів з іншомовним матеріалом і тим самим розвивати їхні навички самостійної роботи у процесі вивчення іноземної мови; урізноманітнювати й удосконалювати навчання інших видів мовленнєвої діяльності, зокрема усного мовлення, адже чим більше людина читає, тим досконалішим стає її усне мовлення; полегшувати засвоєння і запам'ятовування матеріалу, що вивчається, внаслідок можливості його багаторазового прочитання після заняття.

Необхідність передачі прочитаної інформації іншим, а також уміння переосмислювати інформацію, одержану внаслідок читання, уміння аналізувати та обговорювати її студентами націлює на розгляд навчання читання не лише як рецептивного, але й репродуктивного і продуктивного видів діяльності. Перше виражається в розумінні прочитаного, тобто здатності його переказу рідною мовою, друге – у запам'ятовуванні прочитаного, тобто здатності його переказу іноземною мовою, третє – в переосмисленні й аналізі прочитаного, тобто здатності продукування власного усного і писемного мовлення на підставі прочитаного.

Перспективи подальших досліджень. Вище сказане обумовлює необхідність навчання читання у взаємозв'язку з ін-

шими видами мовленнєвої діяльності, а також зумовлює можливість розробки особисто орієнтованої методики навчання іншомовного читання студентів, тобто такої методики, яка, на відміну від усіх попередніх, гарантувала б розвиток необхідних умінь читання переважної більшості студентів у встановлені терміни. Теоретичною основою такої методики повинні бути

не лише певні методичні принципи навчання іншомовного читання, а й загальнодидактичні закономірності та принципи побудови будь-якого процесу навчання. Саме вони є гарантом оптимізації й успішності навчання. Тому розробка теми з цієї проблематики повинна бути ще глибше досліджена в наших наступних публікаціях.

Література і джерела

1. Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам: Базовый курс лекций: Пособие для студентов пед. Вузов и учителей / Е.Н. Соловова. – М.: Просвещение, 2003. – 239 с.
2. Кузовлев В.П. Методика обучения иностранным языкам в средней школе / В.П. Кузовлев. – М.: Просвещение, 1996. – 143 с.
3. Маслыко Е.А. Настольная книга преподавателя иностранного языка: Справочное пособие / Е.А. Маслыко, П.К. Бабинская, А.С. Будько, С.И. Петрова. – М.: Высшая шк., 1999. – 522 с.
4. Галльская Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам / Н.Д. Галльская – М.: АРКТИ, 2003. – 129 с.
5. Миролубов А.А. Майкл Уэст и его методика обучения чтению, Иностранные языки в школе. / А.А. Миролубов // Иностранные языки в школе. – 2003. – №2. – с.46-47.
6. Рогова Г.В. Методика обучения английскому языку на начальном этапе в общеобразовательных учреждениях: пособие для студентов педагогических вузов / Г.В. Рогова, И.Н. Верещагина – М.: Просвещение, 2000. – 232с.
7. Ушаков Н.Н. Кружковая работа по изучению иностранного языка / Н.Н. Ушаков – М.: Просвещение, 1979. – 371с.
8. Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам / Н.Д. Гальскова – М.: Аркти-Глосса, 2000.
9. Ковальчук В.А. Технологія роз'язання соціально-педагогічних задач: методичні рекомендації / В.А. Ковальчук. – Житомир: ЖДУ, 2002. – 20 с.

Статья посвящена рассмотрению вопросов овладения чтением как видом иноязычной речевой деятельности. Анализируются, в частности, пути формирования умений и навыков чтения. Дается краткая характеристика чтения, раскрывается его содержание и цели, этапы формирования умений и навыков чтения.

Ключевые слова: рецептивный речевой процесс, лексический запас, словообразовательные элементы, ознакомительное чтение, просмотровое чтение, грамматическая форма

The article considers the issues of reading skills acquisition as a kind of foreign language activity. Ways of creating skills and reading skills are analyzed. A brief description of reading is given, its meaning and purpose, stages of skills and reading skills are revealed.

Key words: receptive speech process, vocabulary, word-formation elements, scan reading, the review reading, grammatical form.